SIVILOMBUDET

BESØKSRAPPORT | nr. 85

Bruk av sikkerhetscelle i Romerike fengsel, Ullersmo avdeling

5. og 6. februar 2025

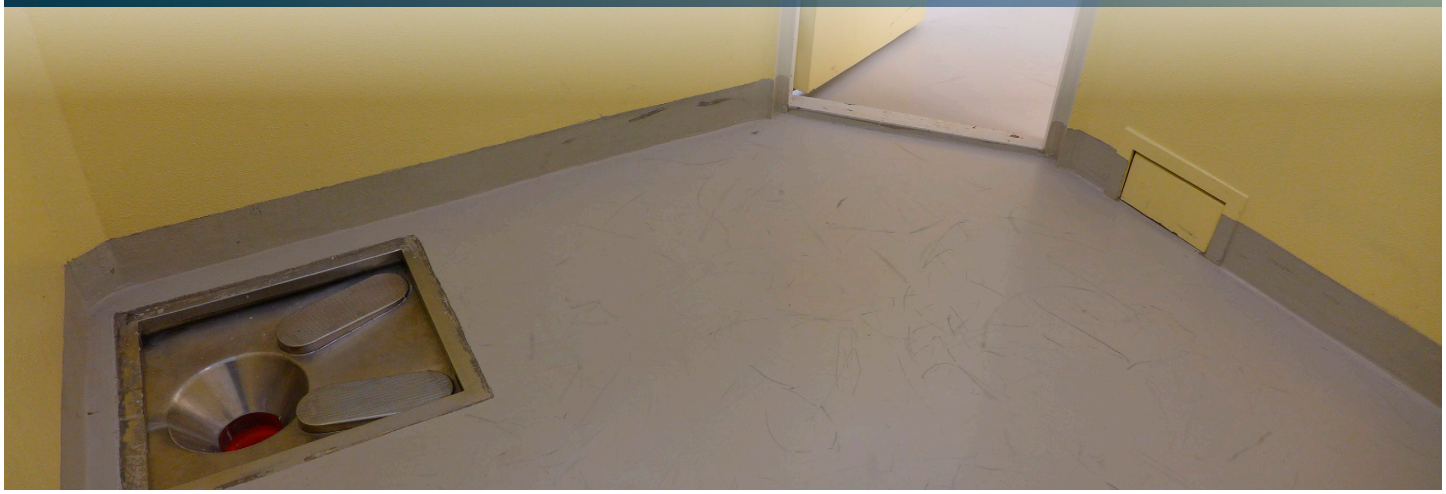

Forebygging av tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff ved frihetsberøvelse

SIVILOMBUDET

Romerike fengsel, Ullersmo avdeling
Ullensaker kommune, v/ fengselshelsetjenesten

Vår referanse	Deres referanse	Vår saksbehandler	Dato
2024/6687	«Ref»	Lars Mathias Enger	11.06.2025

Oversendelse av rapport etter besøk til Romerike fengsel, Ullersmo avdeling 5. og 6. februar 2025

Vi viser til Sivilombudets forebyggingsenhets besøk til Romerike fengsel, Ullersmo avdeling 5. og 6. februar 2025.

Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at rapporten og oppfølgingen av den blir gjort tilgjengelig for innsatte, ansatte og andre som ønsker å lese den. Vi ber om at fengselet og helseavdelingen gir hver sin tilbakemelding om oppfølgingen av rapportens funn og anbefalinger innen 13. oktober 2025.

Vi ber om at svarene utformes slik at de kan offentliggjøres. Dersom svarene inneholder opplysninger som ikke kan offentliggjøres, ber vi om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon som kan offentliggjøres. Vi ber om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svarene kan offentliggjøres i sin helhet.

Hanne Harlem
sivilombud

Helga Fastrup Ervik
avdelingssjef

Dette brevet er godkjent etter gjeldende interne rutiner og har derfor ikke håndskrevet underskrift.

Kopi til:
JUSTIS- OG BEREDSKAPSDEPARTEMENTET
HELSE- OG OMSORGSDEPARTEMENTET
KRIMINALOMSORGSDIREKTORATET
HELSEDIREKTORATET
KRIMINALOMSORGEN REGION ØST
STATENS SIVILRETTSFORVALTNING

SIVILOMBUDET

BESØKSRAPPORT

Romerike fengsel, Ullersmo avdeling

5. og 6. februar 2025

Innholdsfortegnelse

I. Besøk til Ullersmo fengsel – undersøkelse av bruk av sikkerhetscellene 3

II. Sammendrag 4

III. Anbefalinger 6

1 Sikkerhetsceller i fengsel: Inngripende tvangstiltak med høy risiko for umenneskelig behandling 7

2 Sikkerhetscellene i Ullersmo fengsel 8

2.1 Fysisk utforming 8
2.2 Bruk av sikkerhetscelle 11
2.3 De innsattes opplevelser av sikkerhetscellene 11

3 Beslutningen om å plassere på sikkerhetscelle 12

3.1 Innsattes rett til å bli hørt 12
3.2 Plassering på sikkerhetscelle må oppfylle et bestemt formål 13
3.3 Sikkerhetscelle må være strengt nødvendig og mindre inngripende tiltak må vurderes 13
3.4 Inngrepet må være forholdsmessig 14
3.5 Selvskading og selvmordsrisiko som grunnlag for plassering på sikkerhetscelle 15
3.6 Samlet risiko 16

4 Oppfølgning av innsatte på sikkerhetscelle 17

4.1 Maktbruk i forbindelse med plasseringen 17
4.2 Visitasjon og påkledning på sikkerhetscelle 18
4.3 Ivaretakelse av innsatte 19
4.4 Forebygging av isolasjonsskader 20
4.5 Oppfølging fra helsepersonell 21
4.6 Kontakt med advokat 22
4.7 Utelukkelse fra fellesskap etter bruk av sikkerhetscelle 23
4.8 Samlet risiko 23

5 Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle 25

5.1 Hvor ofte vilkårene vurderes 25
5.2 Innholdet i de fortløpende vurderingene 26
5.3 Samlet risiko 27

6 Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling 29

7 Forebygge bruk av sikkerhetscelle 31

7.1 Inngripende tvangstiltak bør forebygges 31
7.2 Kommunikasjon og konfliktforebygging 31
7.3 Fellesskap og meningsfulle aktiviteter 32
7.4 Evaluering av tidligere plasseringer på sikkerhetscelle 33

I. Besøk til Ullersmo fengsel – undersøkelse av bruk av sikkerhetscellene

Sivilombudets mandat til å forebygge tortur og umenneskelig behandling
Mennesker som er fratatt friheten, er sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Tilleggsprotokollen til FNs konvensjon mot tortur pålegger statene å ha et organ som skal forebygge at mennesker som er fratatt friheten, utsettes for tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff. Denne oppgaven ivaretas av Sivilombudets forebyggingsenhet.[1]

I fengslene er sikkerhetsceller og sikkerhetsseng tvangsinngrep som innebærer en høy risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling. Forebyggingsenheten har derfor undersøkt bruken av disse tvangsmidlene i utvalgte fengsler.

Forebyggingsenhetens besøk til Romerike fengsel, Ullersmo avdeling
Sivilombudets forebyggingsenhet besøkte Romerike fengsel, Ullersmo avdeling (heretter «Ullersmo fengsel») 5., 6. og 13. februar 2025 for å undersøke bruk av sikkerhetscellene der.[2] Fengselet ble ikke varslet i forkant av besøket. I løpet av besøket ble det gjennomført befaring av avdelingen der sikkerhetscellene var plassert, intervjuer med innsatte og ansatte i fengselet og intervjuer med ansatte i den kommunale helseavdelingen i fengselet. Under og etter besøket ble det innhentet omfattende dokumentasjon fra fengselet og helseavdelingen.

Vi undersøkte bruk av både sikkerhetscelle og sikkerhetsseng i perioden 1. januar 2024 til 5. februar 2025, og i denne perioden hadde fengselet 27 vedtak om sikkerhetscelle og to vedtak om sikkerhetsseng. Av personvernhensyn har vi utelatt bruken av sikkerhetsseng fra våre analyser i denne rapporten.

Ullersmo fengsel
Fengselet ligger på Kløfta og er et høysikkerhetsfengsel med plass til 183 mannlige innsatte. Fengselets tre sikkerhetsceller var plassert i tilknytning til avdelingen for utelukkede eller isolerte innsatte (avdeling Zulu øst), og det var ansatte derfra som førte tilsyn med innsatte på sikkerhetscelle. Fengselet hadde en underjordisk gang (kulvert) mellom avdelingene, som også ble brukt når innsatte ble plassert på sikkerhetscelle. Trappen opp fra kulverten ledet til en gang kalt «frimerket». Fra frimerket var det dører videre til avdeling Zulu øst, sikkerhetscellegangen og helseavdelingen.

Helseavdelingen
Ullensaker kommune drev helsetjenesten i fengselet. Helseavdelingen var betjent hverdager på dag og kveld, og kunne kontaktes ved behov på dagtid i helgene. Helseavdelingen betjente hele fengselet, og hadde også ansvar for å følge opp innsatte som var plassert i sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng.

[1] Sivilombudsloven § 1, § 17, § 18 og § 19.
[2] De som deltok i besøket var Helga Fastrup Ervik (avdelingssjef, jurist), Karin Fathimath Afeef (assisterende avdelingssjef, samfunnsviter), Johannes Flisnes Nilsen (spesialrådgiver, jurist), Inga Laupstad (seniorrådgiver, jurist), Tonje Østvold Byhre (seniorrådgiver, psykologspesialist) og Lars Mathias Enger (seniorrådgiver, jurist).

II. Sammendrag

Plassering på sikkerhetscelle er et tvangsinngrep som utsetter den innsatte for høy risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling. Sivilombudets forebyggingsenhet har derfor undersøkt bruken av sikkerhetsceller i Romerike fengsel, Ullersmo avdeling. I undersøkelsesperioden 1. januar 2024 til 6. februar 2025 var det 27 plasseringer på sikkerhetscelle ved fengselet.

Særlig belastende fysiske forhold
Fengselets tre sikkerhetsceller lå i en egen gang, atskilt fra de andre avdelingene. Cellene var svært små og ga ikke reell mulighet til å se ut. Med få muligheter for sanseinntrykk, bidro dette til svært belastende forhold for innsatte som ble plassert der.

Mangler ved ivaretakelsen av innsatte som var plassert på sikkerhetscelle
Innsatte beskrev oppholdet på sikkerhetscelle som svært smertefullt, og de opplevde seg behandlet som dyr. Det var ikke rennende vann på cella og derfor ikke mulig å ivareta personlig hygiene. Mat og drikke ble skjøvet inn gjennom en luke ved gulvet. I enkelte tilfeller fant vi at fengselet i perioder holdt tilbake mat og drikke. Vi fant også mangler i fengselets arbeid med å avverge isolasjonsskader av sikkerhetscelleoppholdet. Flere innsatte ble nektet å ringe advokat.

Alvorlige svakheter i beslutninger om bruk av sikkerhetscelle og vurderinger av opphør
Fengselets beslutninger om bruk av sikkerhetscelle hadde alvorlige svakheter. Begrunnelsene manglet ofte beskrivelser av hvorfor plasseringen var strengt nødvendig og hvilke andre tiltak som var blitt forsøkt før bruk av sikkerhetscelle ble bestemt. Det manglet også vurderinger av om tiltaket var forholdsmessig for den enkelte innsatte. Samlet gjorde dette det vanskelig å kontrollere om vedtakene var lovlige.

Fengselet plikter å fortløpende vurdere om at det er grunnlag for videre bruk av sikkerhetscelle. Det kunne gå svært lang tid mellom hver gang fengselet hadde skrevet en vurdering, i enkelte tilfeller flere døgn. De vurderingene vi fant var svake, og lovens vilkår for å opprettholde sikkerhetscelleplasseringen var ikke vurdert. Det ble aldri gjort vurderinger om natten. Samlet ga dette en klar risiko for at innsatte ble sittende på sikkerhetscelle uten at de strenge vilkårene fortsatt var oppfylt.

I noen tilfeller ble innsatte sittende på sikkerhetscelle fordi de ikke samarbeidet tilstrekkelig med fengselet. Dette er ikke i tråd med lovens vilkår. Det er fengselets ansvar å arbeide aktivt for at tvangstiltaket avsluttes så snart det er mulig. I dette arbeidet må det tas hensyn til at sikkerhetscelleplasseringen vil kunne påvirke innsattes evne til å samarbeide eller kommunisere på en bestemt måte.

Sjeldne og lite grundige opphørsvurderinger førte til langvarige plasseringer på sikkerhetscelle, uten at dette var strengt nødvendig. Mer enn en tredjedel av alle sikkerhetscelleoppholdene ved fengselet i 2024 varte i over ett døgn.

Fengselet jobbet ikke godt nok med evalueringer av sikkerhetscellebruken. Dette er bekymringsverdig, spesielt i lys av at et lite antall innsatte satt på sikkerhetscelle lenge og gjentatte ganger.

Flere plasseringer med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling
Det var flere plasseringer som innebar en særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling. Dette gjaldt innsatte som ble utsatt for omfattende isolasjon gjennom gjentatte og dels langvarige opphold på sikkerhetscelle kombinert med perioder der de var utelukket fra fellesskap. Våre funn viste at fengselet ikke vurderte betydningen av den samlede isolasjonen, verken ved beslutning om å bruke sikkerhetscelle eller ved vurderingene underveis. De innsatte fikk heller ikke flere isolasjonsreduserende tiltak. Fengselets gjentagende bruk av sikkerhetscelle kunne bidra til nye negative hendelser fra innsatte.

Behov for å styrke helseavdelingens journalføring
Fengselet hadde gode rutiner for å varsle helsepersonell om plasseringer på sikkerhetscelle, og helsepersonell gjennomførte som regel daglig tilsyn av innsatte på sikkerhetscelle. Helsepersonellet fikk aldri være alene og snakke fortrolig med den innsatte. Samtidig var det flere svakheter ved helsetjenestens journalføring. Vi fant eksempler på at korte sikkerhetscelleopphold ikke var omtalt i journalen, og det manglet beskrivelser av hvordan tilsyn foregikk og av de fysiske forholdene på sikkerhetscellen.

III. Anbefalinger

Beslutning om plassering i sikkerhetscelle

1. Fengselet må sikre at sikkerhetscelle bare brukes når tiltaket er strengt nødvendig, mindre inngripende tiltak har vært forsøkt eller vurdert, og inngrepet er forholdsmessig.
2. Fengselet må dokumentere en konkret begrunnelse for at alle lovens vilkår for bruk av sikkerhetscelle er oppfylt. Det bør sikres at innsatte er hørt.
3. Fengselet bør ikke bruke sikkerhetscelle for å forebygge eller håndtere selvskading eller selvmordsforsøk.

Oppfølging av innsatte på sikkerhetscelle

4. Fengselet bør sikre at det alltid gjøres en individuell vurdering når det brukes håndjern, kroppsvisiteres eller fratas klær ved bruk av sikkerhetscelle. Det samme gjelder ved utelukkelse fra fellesskap etter sikkerhetscelleopphold. Vurderingen bør dokumenteres.
5. Fengselet bør sikre at pepperspray ikke benyttes uten at benyttes uten at det er strengt nødvendig, at mindre inngripende tiltak er forsøkt eller vurdert, og at det er forholdsmessig. Disse vurderingene bør dokumenteres.
6. Fengselet bør sikre at innsatte på sikkerhetscelle får utdelt mat og drikke på en respektfull måte og så langt som mulig uten bruk av gulvluke.
7. Fengselet bør sikre at det er mulig å ivareta personlig hygiene på sikkerhetscelle, uavhengig av om den innsatte ber om det eller ikke.
8. Fengselet bør styrke oppfølgningen av innsatte på sikkerhetscelle for å forebygge isolasjonsskader. Oppfølgingen bør bidra til at oppholdet blir avsluttet så raskt som mulig.
9. Fengselet bør sikre at innsatte kan ta kontakt med advokat under opphold på sikkerhetscelle uten forsinkelser og i full konfidensialitet.
10. Kommunen bør sikre at plassering på sikkerhetscelle dokumenteres i journal, også i de tilfellene hvor helsetjenestene ikke har hatt tilsyn. Dokumentasjonen bør inneholde konkret informasjon om de spesielle fysiske forholdene på sikkerhetscelle, hvor inngripende tiltaket er og om bruk av makt i forbindelse med plasseringen.

Vurdering av opprettholdelse etter bruk av sikkerhetscelle

11. Fengselet bør sikre at det gjøres forløpende vurderinger av om lovens vilkår for fortsatt plassering i sikkerhetscelle er oppfylt. Fengselets bør dokumentere de fortløpende vurderingene minst hver sjette time.
12. Fengselet må sikre at sikkerhetscelleopphold avsluttes umiddelbart når lovens vilkår ikke lenger er oppfylt.

Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig og nedverdigende behandling

13. Fengselet bør iverksette særlige tiltak for å forebygge langvarig og gjentatt bruk av sikkerhetscelle.

Forebygge bruk av sikkerhetscelle

14. Fengselet bør styrke sitt arbeid med å evaluere og forebygge bruk av sikkerhetscelle, og involvere innsatte i dette arbeidet.

1 Sikkerhetsceller i fengsel: Inngripende tvangstiltak med høy risiko for umenneskelig behandling

Å bli plassert i en sikkerhetscelle er blant de mest inngripende tiltakene som kan brukes overfor innsatte.[3]

Plassering i sikkerhetscelle medfører isolasjon fra andre mennesker. Sikkerhetsceller er en strippet celle utformet i betong, med glatte vegger, og uten annet innhold enn en plastmadrass og et nedsenket toalett i gulvet. Nesten alle norske høysikkerhetsfengsler har sikkerhetsceller.

Isolasjon er helseskadelig. Lengre perioder uten fellesskap eller aktivitet, og med få sanseinntrykk, kan føre til passivitet, utmattelse og apati. Evnen til oppmerksomhet, konsentrasjon, planlegging og motivasjon reduseres. Isolasjon innebærer ofte tap av forutsigbarhet og mangel på kontroll. Dette kan føre til at en person mister troen på at han eller hun kan påvirke sin situasjon, som igjen kan føre til tilbaketrekning, hjelpeløshet og depresjon. Jo lengre isolasjonen varer, jo større er påkjenningen og skadepotensialet for den innsatte.

Forholdene på en sikkerhetscelle forsterker alle de skadelige elementene av isolasjon. Cellene er nesten alltid plassert i en kjeller eller en annen avgrenset del av fengselet og ofte uten et tilhørende vaktrom. Den innsatte vet derfor at han eller hun er fysisk helt adskilt fra andre mennesker.

Utformingen av cellene kan medføre at den innsatte etter kort tid mister tidsbegrep og blir desorientert. Enkelte sikkerhetsceller mangler fortsatt klokke den innsatte kan se, og mange er svært små og nedslitte og har begrenset tilgang på dagslys. Inne i en sikkerhetscelle blir den innsatte fratatt det aller meste av egen kontroll og autonomi, og er prisgitt ansatte for å ivareta alle grunnleggende behov. Den innsatte vet ikke når han eller hun kan komme tilbake til sin vanlige celle, og mangelen på forutsigbarhet kan oppleves ekstra belastende.

Det er strenge vilkår for å plassere en innsatt i sikkerhetscelle, og fengselet må fortløpende vurdere om grunnlaget for plasseringen fortsatt er til stede.

Det høye skadepotensialet de innsatte blir utsatt for på sikkerhetscelle gjør at det også er høyere risiko for krenkelse av menneskerettighetenes forbud mot umenneskelig eller nedverdigende behandling her enn mange andre steder i fengselet. Dette er også grunnen til at Sivilombudets forebyggingsenhet har valgt å undersøke bruken av sikkerhetsceller i flere fengsler. Om det er risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling ved plassering i sikkerhetscelle beror på en helhetsvurdering. Relevante individuelle faktorer inkluderer alder, fysisk og psykisk sykdom, tidligere traumer, varighet av oppholdet, den fysiske utformingen av cellene og oppfølgingen av den innsatte under oppholdet.

[3] Ved vurderingen av om soningsforhold krenker torturforbudet, har Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) blant annet lagt vekt på graden av menneskelig kontakt, graden av sansedeprivasjon, de fysiske forholdene, tiltakets varighet og hvordan den innsatte reagerer på isolasjonen. Se for eksempel EMD, *Babar Ahmad og andre* mot Storbritannia, klagenr. 24027/07 m.fl.,10. april 2012 avsnitt 205–209, EMD, *Csüllög mot Ungarn,* klagenr. 30042/08, 7. juni 2011, avsnitt 32-38 og EMD, *Khodorkovskiy og Lebedev mot Russland,* klagenr. 11082 m.fl., 25. juli 2013, avsnitt 464–464.

2 Sikkerhetscellene i Ullersmo fengsel

2.1 Fysisk utforming

Fengselet hadde tre sikkerhetsceller plassert i en egen gang nær avdeling Zulu øst. Det var ikke et egent vaktrom tilknyttet sikkerhetscellene, og tilsyn ble gjort av betjenter fra Zulu øst.

Sikkerhetscellene var kun 5,3 kvadratmeter store. De var mindre enn Europarådets torturforebyggingskomités (heretter CPTs) minstestandard, og både CPT og Sivilombudet har tidligere kritisert størrelsen på cellene.[4] Vegger og gulv var av betong, og inne på cella var det kun en plastmadrass og toalett nedsenket i gulvet. Veggene var ensfargede. Sikkerhetscellene hadde en knapp som innsatte kunne trykke på dersom de trengte kontakt med betjenter. Systemet ga ikke tegn på om signalet var kommet fram, og det fantes ikke callinganlegg for å snakke med innsatte på sikkerhetscelle.

Innsatte hadde ikke tilgang til vann på cella, og de måtte be en ansatt om å skylle ned i toalettet ved behov. At innsatte ikke har direkte tilgang til vann for å vaske hender eller å skylle ned i toalettet, gjorde det vanskelig å opprettholde hygiene. De innsatte var også helt avhengige av betjenter for å få vann å drikke.

Sikkerhetscellene hadde en gulvluke, som ble brukt til utdeling av mat og drikke. Ståldørene inn til sikkerhetscellene hadde videre to luker, en smal vertikal luke i ansiktshøyde og en noe større luke i hoftehøyde.

Figur 1 Sikkerhetscelle ved Ullersmo fengsel, cellens toalett til venstre og gulvluke for utdeling av mat til høyre.

Cellene hadde videre et inspeksjonsvindu plassert høyt oppe på den ene veggen, med utsikt til en gang og videre til et frostet vindu bak gitter som slapp inn dagslys. Det at inspeksjonsvinduet i

[4] CPT, Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards (2015), CPT/Inf (2015)44; CPT, rapport etter besøk til Norge i 2018, CPT/Inf (2019)1, avsnitt 108; Sivilombudet. (2018). Rapport fra besøk til Ullersmo fengsel, kapittel 7.3.3.

sikkerhetscella var plassert høyt på veggen og at vinduet ut var frostet, gjorde at innsatte ikke kunne se ut.

Figur 2 Inspeksjonsvindu over toalett, med utsyn til et frostet vindu med gitter.

Det var svært lite sanseinntrykk inne i cellene, noe som forsterker belastningen ved å sitte i cella, spesielt over lengre tid.

Betjenter førte tilsyn med innsatte på sikkerhetscelle minst hver time. Tilsyn ble gjennomført ved at betjenten så ned på innsatte gjennom inspeksjonsvinduet. Betjenter kunne snakke til innsatte gjennom vinduet eller gjennom den smale luka, men det var uansett vanskelig å føre en vanlig samtale.

Figur 3 Illustrasjon av tilsyn inn på sikkerhetscelle.

Sikkerhetscellene var utformet på en måte som i seg selv var belastende. De innsatte mistet nesten enhver mulighet til kontroll over eget liv, gjennom manglende mulighet til å drikke, ivareta hygiene og kunne ivareta privatliv ved for eksempel å kunne gå på do uten å bli observert gjennom et vindu av en ansatt. Det var også svært lite sanseinntrykk inne i cellene, og dette forsterker belastningen ved å sitte i cella, spesielt over lengre tid.

For å komme til sikkerhetscellene, måtte innsatte passere et rom med sikkerhetsseng. Under befaringen stod døren til dette rommet åpen, og vi fikk inntrykk at dette var vanlig praksis. Synet av belteseng kan være skremmende for enkelte innsatte, og fengselet har senere presisert at døren skal holdes lukket. [5]

Sivilombudet vil ta opp sikkerhetscellenes fysiske utforming med overordnet myndighet.

[5] EMD, *Lecomte mot Tyskland*, klagenummer 80442/12, 6. oktober 2015, avsnitt 102 flg.

2.2 Bruk av sikkerhetscelle

Sivilombudet har undersøkt bruken av sikkerhetscelle i perioden 1. januar 2024 til 5. februar 2025. I denne perioden fattet fengselet 27 vedtak om sikkerhetscelle. Vedtakene var fordelt på 16 innsatte, og fem innsatte hadde mer enn ett vedtak.

Nitten av vedtakene var begrunnet i faren for alvorlige angrep mot person, seks vedtak skulle hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom og to vedtak var begrunnet i faren for opptøyer eller uroligheter.[6] Totalt tolv vedtak fordelt på seks innsatte viste til selvskading, selvmordsforsøk eller uttalte ønsker om å dø i begrunnelsen for plasseringen på sikkerhetscelle (se kapittel 3.5 S*elvskading og selvmordsrisiko som grunnlag for plassering på sikkerhetscelle*).

Det lengste oppholdet på sikkerhetscelle varte i fire døgn og 18 timer, og ytterligere ni opphold varte over ett døgn. Sju tilfeller varte under 12 timer, men kun ett av disse ble avsluttet med at innsatte ble tilbakeført til en ordinær celle. Resten ble avsluttet fordi innsatte ble overført til sykehus eller i ett tilfelle til sikkerhetsseng. Gjennomsnittlig varighet av oppholdene i sikkerhetscelle var ett døgn og to timer, noe som økte til ett døgn og ni timer hvis tilfellene der innsatte ble overført til sykehus holdes utenfor.

2.3 De innsattes opplevelser av sikkerhetscellene

Av innsatte som hadde vært plassert på sikkerhetscelle, ble oppholdet der blant annet beskrevet som det verste som kunne skje. De fortalte at oppholdet var veldig smertefullt, og noen uttrykte at de ikke håndterte å være der og at de opplevde seg behandlet som dyr.

Enkelte innsatte ville ikke spise mat på sikkerhetscella av hygieniske årsaker.

Ansatte i fengselet mente at enkelte innsatte kunne ha godt av et rom med færre inntrykk, og noen mente at oppholdene på sikkerhetscelle var så korte at de ikke var skadelige. Samtidig var det ansatte som omtalte bruk av sikkerhetscelle som umenneskelig og nedverdigende, og at det kunne bidra til å forverre innsattes situasjon.

[6] Straffegjennomføringsloven § 38 første ledd bokstav a, b og c.

3 Beslutningen om å plassere på sikkerhetscelle

Sikkerhetscelle kan kun brukes dersom det er strengt nødvendig, og dersom mindre inngripende tiltak har vært forsøkt eller åpenbart vil være utilstrekkelig.[7] Tiltaket må være forholdsmessig. [8]

En plassering på sikkerhetscelle kan kun ha som formål å:

a) avverge et alvorlig angrep eller skade på person
b) hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom eller
c) hindre alvorlige opptøyer eller uroligheter.[9]

Tiltaket kan ikke brukes som straff eller disiplinærreaksjon, kun for å hindre fremtidige hendelser. Sikkerhetscelle kan bare brukes i ekstraordinære og svært alvorlige situasjoner.

Det stilles strenge krav til begrunnelsen for å bruke sikkerhetscelle. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (heretter EMD) har fastslått at beslutninger om isolasjon skal begrunnes på en måte som viser at den innsattes omstendigheter, situasjon og atferd er tatt hensyn til.[10] En mangelfull begrunnelse øker risikoen for brudd på forbudet mot umenneskelig eller nedverdigende behandling.[11] Begrunnelsesplikten følger også av forvaltningsloven og er en sentral rettssikkerhetsgaranti.[12]

3.1 Innsattes rett til å bli hørt

Før bruk av et så inngripende tiltak som sikkerhetscelle, skal innsatte normalt gis anledning til å uttale seg.[13] Dette er viktig for å forebygge bruk av tvangsmidler (se kapittel 7 *Forebygge bruk av sikkerhetscelle*).

I tilfeller der hendelsen må løses så raskt at dette ikke er mulig, bør fengselet så snart situasjonen tillater dokumentere innsattes syn. Selv om plasseringen da alt er foretatt, vil innsattes oppfatning i slike tilfeller kunne ha betydning for den videre oppfølgningen og varigheten av tiltaket (se henholdsvis kapittel 4 *Oppfølgning av innsatte sikkerhetscelle* og kapittel 5 *Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle*).

Innsattes syn på hendelsen og på mulig plassering i sikkerhetscelle, var ikke omtalt i noen av de 27 vedtakene som vi har gjennomgått.

[7] Straffegjennomføringsloven § 38.
[8] Prop. 143 L (2019-2020) kapittel 5.8.4; De europeiske fengselsreglene, regel 53A bokstav b; EMD*, Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, klagenr. 24027/07 m.fl., 10. april 2012, avsnitt 212; EMD, *Ramishvili and Kokhreidze mot Georgia*, klagenr. 1704/06, 27. januar 2009, avsnitt 83; Mæhlumshagen, M.S. og Storvik, B.L. (2024) *Menneskerettigheter i fengsel*. Cappelen Damm Akademisk. Side 165.
[9] Straffegjennomføringsloven § 38 første ledd bokstavene a, b og c jf. tredje ledd; Prop. 135 L (2010–2011) side 183. I Kriminalomsorgsdirektoratets retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008) punkt 38.7 angis feilaktig at sikkerhetscelle kan brukes for «å hindre rømning eller unnvikelse fra fengsel», jf. lovens første ledd bokstav d).
[10] Se bl.a. EMD, *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, klagenr. 24027/07, 10. april 2012, avsnitt 212.
[11] EMD, *Khodorkovskiy og Lebedev mot Russland,* klagenr. 11082/06 m.fl., 25. juli 2013, avsnitt 470.
[12] Forvaltningsloven §§ 24 og 25, jf. straffegjennomføringsloven § 7.
[13] Forvaltningsloven § 16, jf. straffegjennomføringsloven § 7.

3.2 Plassering på sikkerhetscelle må oppfylle et bestemt formål

Plassering i sikkerhetscelle må begrunnes i ett av grunnlagene som står i straffegjennomføringsloven § 38 første ledd bokstav a til c. Alle vedtakene hadde en tydelig henvisning til hvilket formål som skulle oppnås ved å plassere på sikkerhetscelle. Vi så samtidig enkelte eksempler på at bruk av sikkerhetscelle i det minste delvis ble begrunnet med at det ikke var ledig utelukkelsescelle, at det var behov for å visitere innsatte og at innsatte var ruset. Dette er ikke lovlige grunnlag for bruk av sikkerhetscelle.

3.3 Sikkerhetscelle må være strengt nødvendig og mindre inngripende tiltak må vurderes

Bruk av sikkerhetscelle må være «strengt nødvendig» for å oppnå ett av de nevnte formålene og forutsetter at mindre inngripende tiltak har vært forsøkt eller anses å være åpenbart utilstrekkelige.[14] Eksempler på slike tiltak kan være fjerning av gjenstander fra innsattes celle, flytting av innsatte til annen celle eller avdeling, hel eller delvis utelukkelse eller bruk av ulike maktmidler når innsatte er utenfor cella.

Alle de 27 vedtakene gjenga hvilke hendelser som hadde ledet frem til beslutningen om sikkerhetscelle, og alle beskrev at tvangsmidler bare skal brukes dersom det er «strengt nødvendig». Men begrunnelsene var ofte svært korte og med få beskrivelser av hva innsatte konkret sa og gjorde. Flere ansatte fortalte at det kunne ha stor betydning om innsatte raskt roet seg ned etter hendelsen som gjorde at sikkerhetscelle ble aktuelt. Allikevel manglet vedtakene i mange tilfeller beskrivelser av hvordan innsatte opptrådte etter hendelsen som begrunnet plasseringen. Videre viste begrunnelsene stort sett kun til hendelser som *hadde* skjedd, og ikke til hvilke fremtidige hendelser bruk av sikkerhetscelle konkret skulle hindre, og hvorfor slike handlinger ville skje dersom sikkerhetscelle ikke ble brukt. Det var derfor ofte vanskelig å forstå grunnlaget for at bruk av sikkerhetscelle var strengt nødvendig.

Kravet om at en plassering på sikkerhetscelle må være «strengt nødvendig», henger tett sammen med kravet om at fengselet må ha forsøkt eller vurdert mindre inngripende tiltak. En plassering på sikkerhetscelle er ikke «strengt nødvendig» dersom faren for nye hendelser kan avverges med andre tiltak som er mindre inngripende for innsatte.

Fjorten av de 27 gjennomgåtte vedtakene omtalte ikke mindre inngripende tiltak utover å gjengi standardteksten «[a]lternative tiltak er vurdert/utprøvd og ikke funnet tilstrekkelig betryggende i ditt tilfelle». Disse vedtakene beskrev ikke hvilke mindre inngripende tiltak som konkret var forsøkt eller hvorfor slike var åpenbart utilstrekkelige.

Kun sju av vedtakene beskrev konkrete alternative tiltak som var forsøkt. Av disse viste tre kun til at innsatte allerede var utelukket fra fellesskap, og tre vedtak viste bare til forsøk på kommunikasjon med innsatte. Kommunikasjon er et grunnleggende verktøy i ansattes daglige arbeid med innsatte, og det må i utgangspunktet alltid forventes at en tilspisset situasjon forsøkes løst med kommunikasjon. Dersom en situasjon ikke kan løses gjennom samtale, må fortsatt mindre

[14] Straffegjennomføringsloven § 38 tredje ledd første setning. Se også De europeiske fengselsreglene, regel 53.2 og Mandelareglene, regel 45 nr. 1.

inngripende tiltak vurderes. Forsøk på dialog oppfyller ikke kravet om å vurdere mindre inngripende tiltak.

I flere saker, blant annet om vold mot betjenter eller annen utagering fra innsatte, manglet det for eksempel beskrivelser av hvorfor innlåsing av innsatte på egen celle ikke ville være tilstrekkelig til å hindre nye hendelser. Det var også vanskelig å forstå hvorfor det ikke ble forsøkt å fjerne gjenstander fra innsattes celle i flere av sakene der innsatte hadde skadet seg selv eller begått hærverk.

Dokumentgjennomgangen gjorde oss bekymret for at fengselet bidrar til å eskalere noen situasjoner. Vi så flere eksempler på at fortvilte innsatte ble møtt med umiddelbar maktbruk som håndjern og pågripelse, og ikke med tid og dialog, selv ved mindre alvorlige hendelser. Disse situasjonene eskalerte og endte med bruk av sikkerhetscelle (se kapittel 7.2 *Kommunikasjon og konfliktforebygging*). Sivilombudet stiller spørsmål ved om plasseringer i disse tilfellene var «strengt nødvendig». Det er i alle tilfeller alvorlig dersom fengselet bidrar til økt bruk av svært inngripende maktmidler.

3.4 Inngrepet må være forholdsmessig

Kravet om at plassering på sikkerhetscelle må være forholdsmessig innebærer at fengselets behov for å plassere innsatte på sikkerhetscelle må veies mot belastningen for den innsatte. Vilkåret kan innebære at en strengt nødvendig plassering på sikkerhetscelle allikevel er ulovlig, fordi oppholdet vil være særlig tyngende eller skadelig for den enkelte innsatte.

For å vurdere belastningen for innsatte, må særlige sårbarheter som ung alder, fysisk eller psykisk sykdom, kognitiv funksjon og traumehistorikk tas med i vurderingen. Sivilombudet understreker at Mandelareglene slår fast at isolasjon bør forbys overfor innsatte med psykisk lidelse eller nedsatt funksjonsevne dersom tilstanden vil bli forverret av isolasjonen.[15] Det må også tas hensyn til om innsatte har vært på sikkerhetscelle flere ganger i løpet av kort tid, eller om han ellers har vært isolert forut for plasseringen. Slike forhold vil øke risikoen for isolasjonsskader.

I akutte situasjoner kan det være vanskelig å gjøre gode og presise vurderinger av belastningen for den innsatte. Fengselet må likevel ha et bevisst forhold til relevante opplysninger om den innsatte allerede fra vedtakstidspunktet. Selv om tiltaket kan være forholdsmessig når det blir besluttet, vil forholdene ved en innsatt kunne ha betydning for oppfølgningen av innsatte og for hvor lenge sikkerhetscelleoppholdet kan vare (se kapittel 4 *Oppfølgning av innsatte på sikkerhetscelle* og kapittel 5 *Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle*).

I det gjennomgåtte materialet manglet 26 av 27 vedtak vurderinger av forholdsmessighet og omtale av inngrepets alvor for den innsatte. Dette omfattet vedtak overfor innsatte som fengselet visste selvskadet, var psykisk syke, hadde forhøyet selvmordsrisiko, hadde klaustrofobi, angst og krigstraumer og hadde forsøkt å ta livet sitt kort tid før plassering. Det inkluderte også innsatte som var isolert over lengre tid, med flere plasseringer på sikkerhetscelle kombinert med lengre perioder utelukket fra fellesskap.

Både funn fra intervjuer og gjennomgang av øvrig dokumentasjon, underbygget at fengselet ikke vurderte eller tok hensyn til personlige forhold, særlige sårbarheter eller forventet påkjenning av

[15] Mandelareglene, regel 45 nr. 2.

oppholdet når det ble vurdert om sikkerhetscelle skulle brukes. Disse funnene avdekker en klar risiko for krenkelse av forbudet mot umenneskelig eller nedverdigende behandling.

3.5 Selvskading og selvmordsrisiko som grunnlag for plassering på sikkerhetscelle

Vår gjennomgang avdekket at tolv av de 27 vedtakene om sikkerhetscelle helt eller delvis ble begrunnet med selvmordsforsøk, selvskading eller innsattes ønsker om å ta sitt eget liv. Dette er et urovekkende høyt antall.

Isolasjon kan øke risiko for selvmord, selvskading og utvikling av alvorlige psykiske lidelser. Selv om den akutte faren for selvmord og selvskading kan begrenses når en innsatt plasseres på en naken celle, mangler sikkerhetscellene helende eller hjelpende elementer. Graden av lidelse og symptomer kan øke, og risikoen for selvmord kan øke både på kort og lang sikt.

Fengselets bruk av sikkerhetscelle som tiltak ved selvmordsfare var derfor alvorlig. Innsattes kunnskap om at de i livskriser risikerer å bli møtt med bruk av sikkerhetscelle, kan bidra til at innsatte holder informasjon om egen helsetilstand skjult. Sivilombudet har ved flere besøk funnet at innsatte tier når de har det vanskelig, i frykt for å havne på sikkerhetscelle.[16]

EMD har uttrykt at fengslene må være særlig varsomme med bruk av isolasjon når det foreligger selvmordsfare. Domstolens praksis viser at bruk av isolasjon eller sikkerhetscelle mot innsatte i slike situasjoner, kan føre til brudd på forbudet mot umenneskelig eller nedverdigende behandling.[17] Videre har CPT overfor norske myndigheter gitt uttrykk for at innsatte med behov for plassering på sikkerhetscelle i over 24 timer som følge av fare for selvmord eller selvskading, må overføres til psykisk helsevern.[18]

Det er viktig at fengselet gjennomgår sin praksis med å bruke sikkerhetscelle for å hindre selvmord og alvorlig selvskading. I flere vedtak og rapporter som gjaldt plassering i sikkerhetscelle, var det beskrevet at innsatte hadde «truet» med å skade seg selv eller å ta sitt eget liv. Sivilombudet understreker at en slik omtale av og til innsatte som har det vanskelig, eller som har tanker om å skade seg selv, er lite hensynsfull og bør endres.

Dokumentgjennomgangen viste at fengselet i noen tilfeller lykkes med å bruke tid og betjenter som har en relasjon til innsatte. Sivilombudet understreker at fengselet bør styrke innsatsen for å finne alternative måter å ivareta selvmordsnære innsatte, som tettere oppfølgning med samtaler og fysisk aktivisering, kontakt med prest, helsepersonell og pårørende. Det er fengselets ansvar å sikre løpende samarbeid med helse og andre aktører som kan bidra til å ivareta innsatte i en slik situasjon på en omsorgsfull og faglig forsvarlig måte. I saken *Haugen mot Norge* (2024) slo EMD fast at manglende koordinering mellom fengsel og relevante helseinstanser i oppfølgning av en psykisk syk innsatt, resulterte i krenkelse av retten til liv etter EMK artikkel 2.[19]

[16] Sivilombudet (2023). Selvmord og selvmordsforsøk i fengsel, side 18.
[17] EMD, *Jeanty mot Belgia*, klagenr. 82284/17, 31. mars 2020, avsnitt 119-120; EMD, *Keenan mot Storbritannia*, klagenr. 27229/95, 3. april 2001, avsnitt 116 og EMD, *Renolde mot Frankrike*, klagenr. 5608/05, 16. oktober 2008, avsnitt 128-129.
[18] CPT, rapport etter besøk til Norge i 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 123.
[19] EMD, *Haugen mot Norge,* klagenr. 59476/21, 15. oktober 2024, avsnitt 152-154.

3.6 Samlet risiko

Vår gjennomgang av vedtakene om bruk av sikkerhetscelle avdekket flere svakheter. Korte og mangelfulle begrunnelser og manglende vurderinger av mindre inngripende tiltak og forholdsmessighet gjør det vanskelig å kontrollere lovligheten av vedtakene. Det gjør også at ombudet stiller spørsmål ved om flere av plasseringene på sikkerhetscelle ikke var strengt nødvendige, men kunne vært løst ved hjelp av andre tiltak, som utelukkelse.

Svakt begrunnede vedtak svekker den innsattes rettssikkerhet og er særlig problematisk i lys av skadepotensialet av å plasseres på sikkerhetscelle. Mangelfulle begrunnelser ved slike inngripende tiltak kan i seg selv øke risikoen for krenkelse av forbudet mot umenneskelig eller nedverdigende behandling.

Beslutning om plassering i sikkerhetscelle

1. Fengselet må sikre at sikkerhetscelle bare brukes når tiltaket er strengt nødvendig, mindre inngripende tiltak har vært forsøkt eller vurdert, og inngrepet er forholdsmessig.
2. Fengselet må dokumentere en konkret begrunnelse for at alle lovens vilkår for bruk av sikkerhetscelle er oppfylt. Det bør sikres at innsatte er hørt.
3. Fengselet bør ikke bruke sikkerhetscelle for å forebygge eller håndtere selvskading eller selvmordsforsøk.

4 Oppfølgning av innsatte på sikkerhetscelle

Plassering på sikkerhetscelle innebærer inngripende tiltak som kroppsvisitasjon, og manglende mulighet til selv å ha kontroll over tilgang til mat, drikke og ivaretakelse av hygiene. Sikkerhetscelleoppholdet innebærer en sterk begrensning i sanseinntrykk og inngripende isolasjon. Det kontinuerlige tilsynet gjennom natten kan gjøre det vanskelig å sove.

Disse forholdene kan alene eller samlet utgjøre en risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling og det er fengselets ansvar å sikre at den innsattes grunnleggende rettigheter fullt ut blir ivaretatt i denne situasjonen.

4.1 Maktbruk i forbindelse med plasseringen

En overføring til sikkerhetscelle innebærer oftest mye bruk av makt. Det kan være å bli holdt fast, lagt i bakken og å bli båret til sikkerhetscelle, noen ganger over store avstander. Det kan også bli brukt håndjern, pepperspray og tåregass. Ved sikkerhetscella blir innsatte ofte kledd naken og gitt nytt tøy, og dette som kan medføre ytterligere bruk av fysisk makt.

Håndjern og bruk av fysisk makt

Håndjern kan brukes på samme vilkår som sikkerhetscelle.[20] Håndjern kan også brukes dersom det er strengt nødvendig for å avverge mindre alvorlige personangrep, dersom angrepet vil være egnet til å skape frykt, smerte eller annet betydelig ubehag.[21] Bruk av fysisk makt mot innsatte, som nedleggelse og bæring, er kun regulert av en mindre presis bestemmelse i straffegjennomføringsforskriften.[22]

CPT har overfor Norge understreket at bruk av håndjern skal baseres på en individuell risikovurdering, også i tilfeller der innsatte skal plasseres på sikkerhetscelle.[23]

Vår gjennomgang viste at håndjern ble brukt i de aller fleste overføringene til sikkerhetscelle. Det var kun ved enkelte plasseringer etter selvskading at håndjern ikke ble brukt. Bruk av håndjern var ofte ikke begrunnet, og i flere saker var det uklart hvorfor håndjern var ansett nødvendig. For eksempel ble håndjern brukt på en innsatt som kun hadde begått hærverk og som uttrykkelig ble beskrevet som rolig. Vi fant også at en innsatt på sikkerhetscelle etter selvskading ble påført bodycuff da han skulle fremstilles til sykehus, til tross for at han var rolig på fremstillingstidspunktet. Betjentene ble også utstyrt med batong.

Det var vanlig at innsatte ble båret til sikkerhetscelle av fire tjenestepersoner, og det ble da alltid brukt håndjern. Dersom hendelsen skjedde på en fellesskapsavdeling, kunne avstanden være lang, og maktbruken tilsvarende inngripende. En innsatt fikk i en situasjon påsatt håndjern med armene ut gjennom luka på celledøra. Da innsatte ga motstand, dro betjentene armene til innsatte lenger ut av luka slik at han ble presset helt inntil innsiden av den låste celledøra. Den innsatte hadde vært på sikkerhetscelle flere ganger tidligere i løpet av kort tid på grunn av fare for selvskading, og ble rett

[20] I tillegg kan det brukes for å hindre rømning, avverge ulovlig inntrenging i fengselet og for å sikre adgang til sperret eller forsterket rom, jf. straffegjennomføringsloven § 38 første ledd.
[21] Straffegjennomføringsloven § 38 annet ledd jf. tredje ledd.
[22] Forskrift om straffegjennomføring § 3-11. Rettstilstanden er kritisert i Sivilombudets høringsuttalelse av 15. juni 2023 til forslag om endringer i straffegjennomføringsloven og helse- og omsorgstjenesteloven.
[23] CPT, rapport etter besøk til Norge i 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 131.

etter denne hendelsen plassert på sikkerhetsseng. Ombudet er bekymret for graden av maktbruk som ble ansett nødvendig for å håndtere en psykisk syk innsatt.

I et annet tilfelle skulle tre betjenter pågripe en innsatt som hadde utøvd vold og spyttet. Innsatte gjorde motstand da han ble lagt i bakken. En av betjentene dekket innsattes munn med sin egen hånd, før han sa til innsatte at han kom til å holde hånda der fordi innsatte hadde spyttet. Det er ikke beskrevet hvor lenge innsattes munn var tildekket eller om innsatte lå på rygg eller mage, men det kom frem at de ansatte hadde på seg visir. Selv om det er beskrevet at betjenten fulgte med på om innsatte fikk puste, er en slik maktanvendelse svært inngripende. Tildekking av munn vil kunne hindre både pust og evne til kommunikasjon. Motstand fra innsatte øker risikoen for han ikke får puste, og særlig ved mageleie skal ikke innsattes pust hindres.[24]

Pepperspray
Pepperspray kan brukes på samme vilkår som sikkerhetscelle, samt for å hindre rømning, avverge ulovlig inntrengning i fengselet og for å sikre adgang til sperret eller forskanset rom.[25] Det skal gis advarsel før bruk.[26]

Vi fant at det ble brukt pepperspray ved to anledninger, og at det ble truet med pepperspray ved ytterligere fire anledninger. I det ene tilfellet ble pepperspray brukt inne på sikkerhetscella, mot en innsatt som hevdet å ha skarpe gjenstander. Det ble ikke gitt noen advarsel i forkant, ifølge fengselet som følge av innsattes historikk og fordi han gikk mot vaktlederen umiddelbart før pepperspray ble brukt. Innsatte var imidlertid inne i en låst sikkerhetscelle, og peppersprayen ble sprayet gjennom en luke i døra. I det andre tilfellet ble pepperspray brukt gjennom døra på innsattes alminnelige celle, fordi innsatte truet ansatte med vold, samtidig som han dekket til betjentenes innsyn til cella.

Bruk av pepperspray kan være farlig, og EMD har lagt til grunn CPTs uttalelser om at bruk av pepperspray ikke bør brukes i lukkede rom.[27] Domstolen har konstatert krenkelse av EMK artikkel 3 i flere saker om pepperspray. Også FNs torturkomité har anbefalt at pepperspray forbys i lukkede rom.[28] CPT har uttrykkelig uttalt at det aldri bør anses legitimt å bruke pepperspray gjennom luka i en celledør.[29]

Det er svært inngripende å bruke gass inne i låste celler, hvor fengselet allerede har omfattende kontroll over den innsatte. Sivilombudet er bekymret over at fengselet har ansett slik bruk av gass som nødvendig.

4.2 Visitasjon og påkledning på sikkerhetscelle

I følge CPTs anbefalinger skal fengselet kun kroppsvisitere innsatte ved plassering på sikkerhetscelle dersom det etter en individuell vurdering anses nødvendig.[30]

[24] Sandham, D. (2020). Sikkerhet og fysisk maktanvendelse i kriminalomsorgen (2. utgave). Fagbokforlaget. Side 47, 49 og 90.
[25] Straffegjennomføringsloven § 38 første ledd.
[26] Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.6.
[27] EMD, *El-Asmar mot Danmark*, klagenr. 27753/19, 3. oktober 2023, avsnitt 48 og EMD, *Tali mot Estland*, klagenr. 66393/10, 13. februar 2014, avsnitt 78.
[28] FNs torturkomité, anbefalinger til Danmark, CAT/C/DNK/CO/6-7, 2016, avsnitt 31 og FNs torturkomité anbefalinger til New Zealand, CAT/C/NZL/CO/7, 2023, avsnitt 28 f).
[29] CPT, rapport etter besøk til Danmark 2014, CPT/Inf (2014)25, avsnitt 63.
[30] CPT, rapport etter besøk til Norge i 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 133.

Våre funn viste at innsattes klær regelmessig ble tatt av ved plassering på sikkerhetscelle, om nødvendig med tvang. Flere ansatte beskrev også at innsattes kjønnsorgan måtte observeres før plassering. En stor andel av disse kroppsvisitasjonene var ikke begrunnet overhodet, og de begrunnelsene vi fant forklarte ikke hva ved den konkrete innsatte eller situasjonen som gjorde kroppsvisitasjonen nødvendig. Enkelte visitasjoner ble uttrykkelig begrunnet med en henvisning til fengselets rutiner.

Den innsatte skal som utgangspunkt kunne bruke egne klær på sikkerhetscelle.[31] Dersom klærne anses som en sikkerhetsrisiko, skal fengselet utlevere anstalttøy, eventuelt såkalt «rivsikkert tøy».[32]

I flere tilfeller er det ikke beskrevet hva innsatte hadde på seg, men i 19 av 27 tilfeller tok fengselet innsattes klær og utleverte nytt tøy. Dette skjedde tilsynelatende uten sammenheng med grunnlaget for at innsatte var på sikkerhetscelle, og uten konkret vurdering av risikoen ved å beholde egne klær. Ved fire av de 19 tilfellene fikk innsatte utdelt rivsikker poncho som følge av fare for selvskading eller selvmord. En innsatt fikk tilsynelatende først ponchoen etter flere timer på sikkerhetscelle, og det er ikke beskrevet hva han hadde på seg i perioden forut.

Ombudet understreker at det å bli avkledd og fratatt sine egne klær er inngripende, og det bør bare skje der det etter en individuell vurdering anses nødvendig. Denne vurderingen bør dokumenteres.

4.3 Ivaretakelse av innsatte

Når en innsatt er på sikkerhetscelle, skal fengselet føre tilsyn med innsatte minst én gang i timen, og kontinuerlig tilsyn skal settes i verk dersom situasjonen tilsier det.[33]

Tilsyn av innsatte på sikkerhetscelle ble journalført i en egen protokoll som skulle opprettes for hver enkelt plassering, og i den innsattes elektroniske journal (Kompis). Gjennomgangen av materialet viste at innsatte fikk tilsyn minst hver time. Dersom helsepersonell anbefalte hyppigere tilsyn ble, ble det fulgt opp av fengselet. Protokollene inneholdt som hovedregel kortfattede beskrivelser fra tilsynet, noen ganger begrenset til å konstatere at innsatte pustet, andre ganger med beskrivelse av dialog eller atferd.

Det så ut til at de innsatte regelmessig fikk mat, drikke og medisiner, og at innsattes forespørsler om endring av lys og innetemperatur ble fulgt opp. Det var også flere eksempler på at innsatte fikk utdelt snus. To innsatte fikk henholdsvis kl. 20.35 og kl. 00.30 beskjed om at de ikke kunne få mat fordi fengselet var i nattstilling, mens en innsatt fikk mat kl. 04.13. Det var tilfeller der innsatte over noe tid ble nektet mat og drikke fordi fengselet ikke ville gi ut papptallerken eller pappkopper (se kapittel 7.2 *Kommunikasjon og konfliktforebygging*). I et tilfelle ble innsatte også tilsynelatende nektet middag fordi han svarte frekt til en betjent.

Både mat og vann ble rutinemessig gitt via en gulvluke i den ene celleveggen. Flere av de innsatte vi snakket med reagerte på denne praksisen. CPT har anbefalt at luken ved gulvet så langt som mulig

[31] Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.2.
[32] Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.2.
[33] Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.

ikke brukes til mat og drikke.[34] Norske myndigheter svarte på CPTs anbefaling ved å slå fast at mat og drikke kun unntaksvis gis gjennom luken ved gulvet.[35] Våre funn viste at dette ikke er riktig.

Sikkerhetscellene hadde ikke tilgang på vann. Muligheten for å ivareta personlig hygiene for de innsatte var derfor sterkt begrenset, også etter toalettbesøk og i forbindelse med måltid. Tilgangen på såpevann eller lignende var ikke regulert i fengselets interne instruks, og våre funn viste at ansatte var lite bevisst på problemstillingen. Materialet viste eksempler på innsatte som fikk beskjed om at han ikke kunne dusje så lenge han var på sikkerhetscelle, og som ble flyttet til en ny sikkerhetscelle fire timer etter at fengselet var klar over at det var større mengder avføring rundt i cella. Én innsatt ble nektet toalettpapir fordi han ikke samarbeidet med fengselet. Vi så noen få eksempler på at innsatte fikk tilgang på vann, på vann og såpe og antibac, og én innsatt fikk også tilgang på tannbørste og tannkrem. Ombudets inntrykk var likevel at det var tilfeldig hvilke innsatte som fikk mulighet til å ivareta grunnleggende hygiene.

4.4 Forebygging av isolasjonsskader

Sikkerhetscelle er en svært inngripende form for isolasjon. Fortløpende tiltak for å forebygge isolasjonsskader er derfor helt nødvendig. Isolasjonsskader kan for eksempel forebygges med samtaler eller mulighet til å gå ut i en luftegård.[36] Forebygging av isolasjonsskader er særlig viktig når oppholdet på sikkerhetscelle blir langvarig.

Ifølge instruksen i fengselet skulle innsatte på sikkerhetscelle tilbys lufting en gang per døgn, med mindre det var sikkerhetsmessig uforsvarlig. Ved opphold over 24 timer skulle fengselet «i særlig grad strekke seg for å få gjennomført dette», og avgjørelser om at lufting ikke kunne skje, skulle dokumenteres.

Vi fant få eksempler på tiltak for å redusere risiko for isolasjonsskader. Én innsatt fikk snakke med en fengselsprest, men ellers fant vi ingen andre lignende tiltak, som mulighet til å ringe familie, venner eller andre. Flere innsatte fikk uttrykkelig beskjed om det ikke var mulig å ringe fra sikkerhetscelle. En innsatt fikk også avslag på forespørsler om en radio. Selv om ti av forløpene varte over ett døgn, fant vi kun ett eksempel på en innsatt som fikk gå utendørs. Vi fant ellers ingen tilbud om luft og ingen begrunnelser for hvorfor lufting ikke kunne gjennomføres.

Det varierte om ansatte forsøkte å snakke med innsatte under oppholdet på sikkerhetscelle. Slik kontakt kan være viktig både for å ivareta innsatte og for å avslutte et sikkerhetscelleopphold så snart som mulig. Enkelte betjenter tok seg tid og hadde lengre samtaler med innsatte. Vi så også at ansatte med god relasjon til innsatte oppsøkte han på sikkerhetscelle. Videre varierte det veldig hvor ofte vaktleder var hos innsatte på sikkerhetscelle, og i hvilken grad vaktleder forsøkte og lyktes med kommunikasjon med innsatte (se kapittel 5 *Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle)*.

Når innsatte ellers isoleres må fengselet sørge for at de innsatte får minimum to timer meningsfull menneskelig kontakt hver dag for å forebygge isolasjonsskader. Innsatte som sitter på sikkerhetscelle

[34] CPT, rapport etter besøk til Norge i 2018, CPT/Inf 2019(1), avsnitt 109.
[35] Norge (2019). Svar på rapport fra CPT. CPT/Inf 2019(22), item 55.
[36] Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.

trenger også meningsfull menneskelig kontakt, men utformingen av cellene gjør det vanskelig. Det forsterker behovet for å avslutte oppholdet på sikkerhetscellen så raskt som mulig.

Samlet savnet Sivilombudet et mer systematisk arbeid for å forebygge isolasjonsskader.

4.5 Oppfølging fra helsepersonell

Innsatte som er isolerte på sikkerhetscelle er i en særlig sårbar situasjon, som krever uavhengig oppfølging av helsetjenesten.[37] Dette skyldes både skadevirkningene plasseringen kan medføre, og at den innsatte i mindre grad enn ellers kan kontakte helsetjenesten. CPT har anbefalt umiddelbar varsling og tilsyn fra helsepersonell så snart som mulig etter plassering på sikkerhetscelle, og deretter tilsyn minst daglig så lenge plasseringen opprettholdes.[38] Tilsyn og tilstedeværelse fra helsepersonell kan bidra til å redusere mulighetene for at innsatte utsettes for integritetskrenkelser.

Straffegjennomføringsloven § 38 slår fast at det skal innhentes uttalelse fra lege dersom det er mulig, før plassering på sikkerhetscelle.[39] I retningslinjene til loven heter det at lege ellers skal varsles snarest og gis anledning til å gi råd om videre oppfølging av den innsatte.[40]

Helsepersonell skal straks rapportere skadelig virkning på den innsattes fysiske eller psykiske helse til ledelsen. De skal gi råd til ledelsen dersom de anser det nødvendig å avslutte tiltaket av helsemessige årsaker.[41] Helsepersonell bør også undersøke de fysiske omgivelsene, inkludert hygiene og renhold, temperatur, lysforhold og ventilasjon.

Varsling av helsepersonell ved plassering på sikkerhetscelle

Helsepersonell ble gjennomgående varslet ved plassering av innsatte på sikkerhetscelle. I ett tilfelle ble innsatte fraktet ut av fengselet med ambulanse, og ved retur til fengselet ble han plassert på sikkerhetscelle. I dette tilfellet varslet fengselet den utskrivende legen ved sykehuset om plasseringen. Selv om slik varsling kan være relevant informasjon til legen som vurderer utskriving, ivaretar den ikke formålet med plikten til å varsle helsepersonell som kan sikre tilsyn med den innsatte. Innsatte ble først tilsett av helsepersonell etter omkring 16 timer på sikkerhetscelle.

Tilsyn fra helsepersonell med innsatte på sikkerhetscelle

Dokumentgjennomgangen viste at helsepersonell som regel utførte daglig tilsyn av innsatte på sikkerhetscelle.

Vi fant ett eksempel på at innsatte på sikkerhetscelle ikke fikk tilsyn fra helsepersonell. Den innsatte var på sikkerhetscelle i 18 timer. Helseavdelingen gjennomførte tilsyn med den innsatte samme dag som han kom ut fra sikkerhetscellen. I et annet tilfelle var innsatte på sikkerhetscelle i 16 timer etter å ha forsøkt å ta livet sitt ved kvelning. En sykepleier var til stede ved plasseringen om kvelden, uten at dette var journalført i helsedokumentene. Den påfølgende dagen fikk innsatte verken helsetilsyn på sikkerhetscella eller etter at han ble overført til utelukkelse fra fellesskap på avdeling Zulu øst. Vi

[37] Sivilombudet, Særskilt melding til stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler (Dokument 4:3 (2018/19)). Side 73.
[38] CPT, rapport etter besøk til Norge i 2018, CPT/Inf 2019(1), avsnitt 107 og CPT, rapport etter besøk til Norge i 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 134.
[39] Straffegjennomføringsloven § 38, tredje ledd, tredje punktum. Formuleringen er uheldig ved at den kan bidra til å skape inntrykk av at en lege bør være involvert i selve beslutningen om å bruke sikkerhetscelle. Sivilombudet har tidligere påpekt at dette ville være i strid med helsepersonells uavhengige rolle.
[40] Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.
[41] Mandelareglene, regel 46.2.

fant ytterligere ett tilfelle der daglig tilsyn ikke var dokumentert av helseavdelingen, men der det gikk frem av fengselets protokoll at helseavdelingen så til innsatte.

I to tilfeller var det ingen opplysninger om plasseringen på sikkerhetscelle i innsattes helsejournal. Selv om det var tale om korte forløp, ble begge de innsatte fraktet fra sikkerhetscelle til sykehus, og funnet er derfor bekymringsfullt.

Det var sjeldent beskrevet hvordan tilsynet foregikk. Det stod heller ikke om det var andre til stede, men våre funn viser at betjenter gjennomgående var til stede under samtalene, også der samtalene ble gjennomført gjennom låst celledør. Videre inneholdt ingen helsejournaler beskrivelser av sikkerhetscella eller utformingens betydning for innsattes helse (se kapittel 2.1 *Fysisk utforming*). Det samme gjaldt for den etterfølgende perioden der innsatte også var isolert på avdeling Zulu øst. Betydningen av gjentatte sikkerhetscelleopphold og langvarig isolasjon var heller ikke beskrevet (se kapittel 6 S*ikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling.)* Heller ikke de inngripende tiltakene som visitering, fratakelse av klær, utlevering av mat og drikke gjennom gulvluke, manglende hygiene og praksisen med utelukkelse fra fellesskap etter endt opphold på sikkerhetscelle, var nevnt i helsejournalene (se henholdsvis kapittel 4.2 *Visitasjon og påkledning på sikkerhetscelle,* kapittel 4.3 *Ivaretakelse av innsatte* og kapittel 4.*7 Utelukkelse fra fellesskap etter bruk av sikkerhetscelle*). Dette er en svakhet. De fysiske forholdene kan ha helsemessige konsekvenser for de innsatte umiddelbart eller senere, og det er derfor viktig å journalføre hvilke forhold tvangsmiddelbruken medførte.[42]

Vi fant at 14 av 16 innsatte hadde sårbarhetsfaktorer som var kjente for helseavdelingen, for eksempel psykiske plager, rusproblematikk eller fysiske plager eller smerter. Men det kom sjeldent frem om fengselet var klar over disse forholdene, og om slik kunnskap kunne bidra til økt forståelse og tilrettelegging fra fengselets side. I ett tilfelle skrev helsepersonell at innsatte bør komme ut av isolasjon og heller være på fellesskapsavdeling. Utover dette savnet vi at helsejournalene inneholdt vurderinger av den innsattes situasjon over tid, særlig med hensyn til hvordan eventuelle sårbarheter kunne påvirke innsattes opplevelse av å være på sikkerhetscelle og risikoen for isolasjonsskader.

4.6 Kontakt med advokat

Retten til kontakt med advokat er en grunnleggende rettighet og et viktig beskyttelsestiltak mot umenneskelig eller nedverdigende behandling ved frihetsberøvelse.[43] Risikoen for menneskerettsbrudd ved bruk av sikkerhetscelle er generelt høy, og tilgangen til advokat bør derfor sikres. Sivilombudet har tatt opp problemstillingen med flere fengsler og har notert Justis- og beredskapsdepartementets forslag om å lovfeste en rett for innsatte på sikkerhetscelle til å kontakte advokat eller annen person utenfor fengselet.[44]

Våre funn viste at adgangen til å kontakte advokat fra sikkerhetscelle var strengt begrenset. Det er dokumentert at flere innsatte fikk beskjed om at advokatkontakt ikke var mulig fra sikkerhetscelle og flere intervjuer bekreftet dette. Vi fant ett eksempel på en innsatt som fikk ringe advokat.

[42] Helsepersonelloven § 39 og § 40.
[43] CPT, Access to a lawyer as a means of preventing ill-treatment (2011), CPT/Inf (2011)28-part1, avsnitt 18.
[44] Sivilombudet. (2023). Rapport fra besøk til Bredtveit fengsel, kapittel 6.5.7; Sivilombudet (2024). Rapport fra besøk til Ringerike fengsel, kapittel 5.7.6; Justis- og beredskapsdepartementet, høringsnotat 2. februar 2023, side 114 og 137.

I forbindelse med at Kriminalomsorgen region øst i oktober 2024 behandlet spørsmålet om fortsettelse av en sikkerhetscelleplassering, hadde regionen registrert at innsatte ikke fikk snakke med advokat.[45] Regionen ba fengselet etablere rutiner for å sikre tilgang til advokat fra sikkerhetscelle. Sivilombudets funn tyder på at fengselet ikke hadde fulgt opp regionens pålegg.

4.7 Utelukkelse fra fellesskap etter bruk av sikkerhetscelle

Innsatte som ble tatt ut fra sikkerhetscelle, ble rutinemessig utelukket fra fellesskap.[46] I materialet ombudet har gjennomgått, gjaldt dette alle 27 sakene.

Vedtakene om utelukkelse er ikke gjennomgått, og ombudet har derfor ikke vurdert kvaliteten på disse. Våre opplysninger tilsier imidlertid at den rutinemessige utelukkelsen kunne vare relativt lenge. Ombudet minner om at utelukkelse fra fellesskap innebærer isolasjon og derfor kun kan skje i ekstraordinære tilfeller, som en siste utvei og for så kort tid som mulig.[47] Det innebærer at tiltaket må være strengt nødvendig og forholdsmessig.

I tillegg til utelukkelse, ble flere av de innsatte underlagt et «håndjernregime» etter at de hadde vært plassert på sikkerhetscelle. Dette innebar at innsatte måtte ha på håndjern ved ethvert opphold utenfor cella, også ved advokatbesøk.

Vårt inntrykk er at den samlede maktanvendelsen mot innsatte som ble satt på sikkerhetscelle kan være betydelig, både før, under og etter oppholdet. Våre funn indikerer at det ikke foretas tilstrekkelig konkrete og individuelle vurderinger i hvert enkelt tilfelle. Dette øker risikoen for unødvendig og overdreven maktbruk mot innsatte, og for krenkelse av forbudet mot umenneskelig og nedverdigende behandling.[48]

4.8 Samlet risiko

Sivilombudet er bekymret for fraværet av konkrete og individuelle vurderinger ved fengselets bruk av makt, særlig ved bruk av håndjern, kroppsvisitasjoner og isolasjon etter oppholdet på sikkerhetscelle. Det samlede omfanget av maktbruk og fraværet av konkrete begrunnelser, gir økt risiko for at behandlingen er i strid med forbudet mot umenneskelig eller nedverdigende behandling. Sivilombudet konstaterer også at det var store mangler i arbeidet med å forebygge isolasjonsskader som følge av opphold på sikkerhetscelle. Særlig er ombudet bekymret for dette ved de lange plasseringene, og at det var stor variasjon i hvor mye fengselet var i reell dialog med innsatte for å raskest mulig avslutte oppholdet (se kapittel 5.2 *Innholdet i de fortløpende vurderingene*).

Helsepersonell ble gjennomgående varslet om plasseringer på sikkerhetscelle, og innsatte på sikkerhetscelle ble som den klare hovedregel tilsett av helsepersonell daglig. I to tilfeller var imidlertid innsattes opphold på sikkerhetscelle ikke nevnt i helsejournalen.

Sivilombudet er bekymret over flere svakheter ved helseavdelings journalføring. Det var ikke beskrevet hvordan tilsynet foregikk eller hvem som var til stede, verken de fysiske forholdene eller det restriktive regimet innsatte var plassert i, var beskrevet. Ombudet savner også en vurdering av

[45] Straffegjennomføringsloven § 38 sjette ledd.
[46] Straffegjennomføringsloven § 37.
[47] Sivilombudsmannen. (2019). Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på meningsfull menneskelig kontakt i norske fengsler (Dokument 4:3 (2018/19)). Side 38.
[48] EMD, *Bouyid mot Belgia*, klagenr. 23380/09, 28. september 2025, avsnitt 88.

innsattes helsesituasjon over tid, særlig overfor innsatte med kjent psykisk sykdom eller som hadde forsøkt å ta livet sitt.

Oppfølging av innsatte på sikkerhetscelle

4. Fengselet bør sikre at det alltid gjøres en individuell vurdering når det brukes håndjern, kroppsvisiteres eller fratas klær ved bruk av sikkerhetscelle. Det samme gjelder ved utelukkelse fra fellesskap etter sikkerhetscelleopphold. Vurderingen bør dokumenteres.
5. Fengselet bør sikre at pepperspray ikke benyttes uten at benyttes uten at det er strengt nødvendig, at mindre inngripende tiltak er forsøkt eller vurdert, og at det er forholdsmessig. Disse vurderingene bør dokumenteres.
6. Fengselet bør sikre at innsatte på sikkerhetscelle får utdelt mat og drikke på en respektfull måte og så langt som mulig uten bruk av gulvluke.
7. Fengselet bør sikre at det er mulig å ivareta personlig hygiene på sikkerhetscelle, uavhengig av om den innsatte ber om det eller ikke.
8. Fengselet bør styrke oppfølgningen av innsatte på sikkerhetscelle for å forebygge isolasjonsskader. Oppfølgingen bør bidra til at oppholdet blir avsluttet så raskt som mulig.
9. Fengselet bør sikre at innsatte kan ta kontakt med advokat under opphold på sikkerhetscelle uten forsinkelser og i full konfidensialitet.
10. Kommunen bør sikre at plassering på sikkerhetscelle dokumenteres i journal, også i de tilfellene hvor helsetjenestene ikke har hatt tilsyn. Dokumentasjonen bør inneholde konkret informasjon om de spesielle fysiske forholdene på sikkerhetscelle, hvor inngripende tiltaket er og om bruk av makt i forbindelse med plasseringen.

5 Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle

CPT har anbefalt at bruk av isolasjon for innsatte som utgjør en fare for seg selv eller andre kun bør benyttes «for the shortest possible time (usually minutes rather than hours)», og EMD bygger på at opphold på sikkerhetscelle av preventive grunner for å la innsatte roe seg ned, ikke kan opprettholdes over lang tid.[49] Dette tilsier streng kontroll med varigheten av tiltaket. CPT har videre understreket at nødvendigheten av tiltaket skal vurderes «frequently».[50]

Etter straffegjennomføringsloven skal fengselet ««fortløpende vurdere om det er grunnlag for å opprettholde tiltaket».[51] Alle vilkårene for bruk av sikkerhetscelle må være oppfylt så lenge plasseringen opprettholdes. Oppholdet på sikkerhetscelle må til enhver tid være strengt nødvendig for å oppnå formålet med plasseringen. Det skal også kontinuerlig vurderes om tiltaket kan erstattes med et mindre inngripende tiltak.

Vurderingene skal begrunnes og føres i tilsynsprotokoll for sikkerhetscelle.[52] Kravene til begrunnelse ved bruk av isolasjon skjerpes jo lenger vedtaket varer.[53]

5.1 Hvor ofte vilkårene vurderes

Den gjennomgåtte dokumentasjonen av 27 saker viste at det kun unntaksvis var dokumentert to vurderinger i løpet av et døgn, og kun i ett tilfelle tre.[54] Det var flere plasseringer på sikkerhetscelle der det tilsynelatende ikke var foretatt noen vurderinger av om tiltaket kunne avsluttes før plasseringen opphørte. Dette inkluderte en plassering som varte i to og et halvt døgn, samt flere på opp mot et døgn. Ved lengre plasseringer kunne det gå opptil halvannet døgn mellom vurderinger.

Vi kan ikke utelukke at det gjøres hyppigere vurderinger enn det som er skrevet ned. I flere saker så vi at vaktleder snakket med innsatte flere ganger i døgnet. I de aller fleste av disse tilfellene var det ingen dokumentasjon av om vaktleder hadde foretatt en vurdering av om tiltaket skulle avsluttes eller opprettholdes, og hva vaktleder i så fall hadde vektlagt i sin vurdering.

Vi fant også tilfeller der vaktleder kun oppsøkte innsatte én gang i døgnet under et forløp som varte i to og et halvt døgn og der det tok 18 timer før vaktleder besøkte innsatte første gang etter plassering. Dette er alvorlig og ikke i tråd med plikten til å sikre fortløpende vurdering av at de strenge vilkårene for sikkerhetscelle er oppfylt under hele plasseringen.

Vi fant ikke noen dokumenterte vurderinger av om innsatte kunne komme ut fra sikkerhetscelle fra sen kveld eller natt, og ingen innsatte ble ført fra sikkerhetscelle og tilbake til en ordinær celle i tidsrommet mellom kl. 21.15 og kl. 9.45. I to tilfeller fikk innsatte henholdsvis kl. 20.30 og kl. 23.25

[49] CPTs rapport etter besøk til Kroatia i 2017, CPT/Inf(2018)44, avsnitt 60; EMD, *Vukušić mot Kroatia*, klagenr. 37522/16, 14. november 2023, avsnittene 32–41. I samme retning EMD*, Jeanty mot Belgia,* klagenr. 82284/17, 31. mars 2020, avsnitt 116.
[50] CPT, rapport etter besøk til Norge 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 134.
[51] Straffegjennomføringsloven § 38 tredje ledd siste setning.
[52] Kriminalomsorgsdirektoratet, Retningslinjer til straffegjennomføringsloven (2008), punkt 38.7.4.
[53] EMD, *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia*, klagenr. 24027/07 m.fl., 10. april 2012, avsnitt 212; EMD, *Ramirez Sanchez mot Frankrike*, klagenr. 59450/00, 4. juli 2006, avsnitt 139; EMD, *A.B. mot Russland*, klagenr. 1439/06, 14. oktober 2010, avsnitt 108.
[54] Vurderingene skulle dokumenteres i en egen protokoll opprettet for hvert forløp. Alle vaktleders oppføringer i denne delen av protokollen er medregnet, selv om det bare er skrevet en signatur eller lignende.

beskjed om at de måtte bli på sikkerhetscella til morgenen etter. Intervjuene bekreftet at fengselet som følge av lav bemanning ikke vurderte å avslutte sikkerhetscelleopphold om natta.

Den høye skaderisikoen tilsier at det ikke kan gå lenge mellom hver gang det vurderes om vilkårene fortsatt er oppfylt. Sivilombudet har anbefalt at vurderingene dokumenteres minst hver sjette time. I tråd med at risikoen for skade øker jo lenger tiltaket varer, bør dette anses som et minimum. Dette må gjelde hele døgnet. Fengselet har ansvar for å sikre bemanning for å kunne avslutte tiltaket så snart forholdene ikke lenger gjør tiltaket strengt nødvendig. At det i mange tilfeller gikk svært lenge mellom hver vurdering, og at det vanligste var én dokumentert vurdering per vakt, innebærer en klar risiko for at innsatte ble sittende for lenge på sikkerhetscellen.

5.2 Innholdet i de fortløpende vurderingene

Kvaliteten på de fortløpende vurderingene som var dokumentert, var gjennomgående lav. Ikke i noen av de 27 plasseringene fant vi det dokumentert at vaktleder hadde vurdert om vilkårene for bruk av sikkerhetscelle fortsatt var oppfylt.

Kravet om at tiltaket må være «strengt nødvendig» og om «mindre inngripende tiltak»
Ingen av de dokumenterte begrunnelsene for opprettholdelse inneholdt en vurdering av om oppholdet fortsatt var «strengt nødvendig». I noen få tilfeller var det konkludert med at innsatte ikke ble tatt ut fordi fortsatt opphold på sikkerhetscelle var «nødvendig». Ofte fant vi utelukkende beskrivelser av innsatte og eventuell kontakt med betjenter, som for eksempel at innsatte fikk mat, om han ønsket å snakke og om helseavdelingen hadde vært på besøk, kombinert med vaktlederes signatur.

I flere saker ble fortsatt opphold på sikkerhetscelle over flere døgn tilsynelatende begrunnet med at den innsatte ikke samarbeidet eller ikke ønsket å snakke med vaktleder. I et tilfelle var det først dokumentert en vurdering to og et halvt døgn etter at han var plassert på sikkerhetscelle. Vurderingen om opprettholdelse av vedtaket var da kun at innsatte ikke ønsket å snakke med vaktleder. Dette var også begrunnelsen i de to eneste vurderingene som ble gjort i de tre første døgnene i et annet sikkerhetscelleopphold.

Vi fant flere eksempler på at innsatte var rolig inne på cella, men likevel ble sittende på sikkerhetscelle. I to tilfeller ble innsatte fraktet fra sikkerhetscella til legeundersøkelse utenfor fengselet. Ved retur til fengselet ble begge plassert på sikkerhetscelle uten at det var beskrevet hvordan innsatte opptrådte under fremstillingen eller hvorfor sikkerhetscelle fortsatt var strengt nødvendig. Det er vanskelig å forstå at fortsatt bruk av sikkerhetscelle var strengt nødvendig dersom innsatte kan være utenfor fengselet på en rolig måte. En annen innsatt hadde vært plassert på sikkerhetscelle i 15 timer for å hindre alvorlig selvskading, da han uttrykte frustrasjon over ikke å komme ut ved å rope og sparke i døra. En vaktleder forklarte innsatte at han fortsatt ble holdt der på grunn av handlingene dagen i forveien, og at han kanskje kunne komme ut hvis han sluttet å rope og banke. På tross av god atferd og uten noen ytterligere vurderinger, gikk det deretter over ett døgn før innsatte ble tatt ut av sikkerhetscella.

Alle disse eksemplene gir grunn til å tro at enkelte innsatte sitter for lenge på sikkerhetscelle. Sivilombudet understreker at det er fengselets ansvar å aktivt arbeide for at sikkerhetscelleoppholdet avsluttes så fort som mulig. I dette arbeidet må fengselet ta hensyn til at

oppholdet ofte vil påvirke den innsattes sinnstilstand. Situasjonen kan gjøre det vanskelig for den innsatte å oppfylle en forventning om samarbeid eller evne til å kommunisere på en bestemt måte.

Funn fra intervjuer bekreftet at samarbeid og kommunikasjon fra innsatte ofte ble praktisert som et vilkår for å avslutte sikkerhetscelleoppholdet.

I ett tilfelle varfortsatt opphold på sikkerhetscelle begrunnet med at det ikke var tilgjengelige celler til innsatte ved avdeling Zulu øst. En slik begrunnelse er ikke lovlig. Etter dette satt innsatte ytterligere 21 timer på sikkerhetscelle.

Vi fant samtidig gode eksempler på at sikkerhetscelleopphold ble avsluttet uten slike krav om samarbeid. Ved to tilfeller ble innsatte båret ut fra sikkerhetscella fordi fengselet vurderte at vilkårene ikke lenger var oppfylt, samtidig som innsatte nektet å flytte.

Kravet om at tiltaket må være forholdsmessig
Ingen av de dokumenterte vurderingene av om sikkerhetscelleopphold kunne avsluttes omtalte forholdsmessigheten av tiltaket eller oppholdets påkjenning for innsatte.

Mange av de innsatte som ble plassert på sikkerhetscelle slet med store personlige utfordringer som selvskading og psykisk sykdom. Flere av oppholdene varte i flere døgn. Til tross for dette var forholdsmessigheten av tiltaket eller oppholdets påkjenning for innsatte ikke omtalt i noen av de dokumenterte vurderingene av om sikkerhetscelleopphold kunne avsluttes.

Sivilombudet forventer også at fengselet tar hensyn til lengden på oppholdet i forholdsmessighetsvurderingen. Risikoen for skade øker jo lenger tiltaket varer, og dette bør være et tydelig moment i vurderingen av om oppholdet skal fortsette. Ti av plasseringene på sikkerhetscelle varte mer enn ett døgn. Dette må karakteriseres som lenge i lys av den nesten totale mangelen på meningsfull menneskelig kontakt, mangelen på sanseinntrykk og på mulighet til å ivareta grunnleggende behov (se kapittel 1 *Sikkerhetsceller i fengsel: Inngripende tvangstiltak med høy risiko for umenneskelig behandling*). Vi fant likevel ingen eksempler på at lengden ble tatt hensyn til.

Det ble heller ikke tatt hensyn til det totale omfanget av isolasjon. I over halvparten av sakene var innsatte allerede isolerte da det ble besluttet sikkerhetscelle, og enkelte innsatte hadde flere sikkerhetscelleplasseringer i løpet av kort tid. Betydningen av slike forhold ble ikke vurdert.

Når en akutt situasjon er avklart og innsatte er plassert på sikkerhetscelle, må det forventes at fengselet både undersøker og legger vekt på konkrete forhold ved den enkelte innsatte. Når slike forhold ikke vurderes, utgjør det en risiko for at oppholdene kan være uforholdsmessig.

De løpende tilsynene fra betjenter kan gi fengselet mye informasjon om den innsatte som er relevant i den fortløpende vurderingen vaktlederen skal gjøre. Dette forutsetter at betjentene tar initiativ til samtaler med den innsatte. Dette så ut til å skje for sjelden.

5.3 Samlet risiko

Samlet avdekket gjennomgangen alvorlige svakheter ved fengselets fortløpende vurderinger av sikkerhetscellevedtak. Dette gjaldt både mangelen på løpende vurderinger og kvaliteten på vurderingene. Flere av sikkerhetscelleoppholdene var begrunnet så dårlig at det var tvilsomt om plasseringen fortsatt var lovlig. I mange tilfeller så terskelen for å opprettholde plasseringen ut til å

være klart lavere enn vilkårene for sikkerhetscelle tilsier. Funnene tilsier en høy risiko for brudd på forbudet mot umenneskelig og nedverdigende behandling ved bruk av sikkerhetscelle i fengselet.

Vurdering av opprettholdelse etter bruk av sikkerhetscelle

11. Fengselet bør sikre at det gjøres forløpende vurderinger av om lovens vilkår for fortsatt plassering i sikkerhetscelle er oppfylt. Fengselets bør dokumentere de fortløpende vurderingene minst hver sjette time.

12. Fengselet må sikre at sikkerhetscelleopphold avsluttes umiddelbart når lovens vilkår ikke lenger er oppfylt.

6 Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling

Enkelte innsatte ble plassert på sikkerhetscelle gjentatte ganger i løpet av kort tid, og noen av oppholdene varte flere dager. De innsatte dette gjaldt var i tillegg utelukket i hele eller store deler av periodene mellom sikkerhetscelleplasseringene (se kapittel 4.7 *Utelukkelse fra fellesskap etter bruk av sikkerhetscelle*). For eksempel var en innsatt på sikkerhetscelle i til sammen omkring 9 døgn fordelt på tre plasseringer i løpet av halvannen måned, i resten av denne perioden var han utelukket fra fellesskap med andre innsatte. En annen innsatt var på sikkerhetscelle fem ganger i løpet av halvannen måned, og var ellers i det vesentlige utelukket fra fellesskap. Dette utgjør svært inngripende isolasjon over lang tid.

Det gjennomgåtte materialet tydet på at innsatte i disse situasjonene ikke fikk mulighet til minimum to timer meningsfull kontakt hver dag i periodene de var utelukket. Én av de innsatte hadde knapt hadde noen tilbud som kan omtales som meningsfulle mellom sikkerhetscelleoppholdene. Han ble oppsøkt av aktivitetsteamet først etter 19 dager med sammenhengende sikkerhetscelle og utelukkelse. Dette hadde sammenheng med fengselets sikkerhetstiltak rundt innsatte. Han fikk ikke ytterligere tilbud fra teamet. Fengselet avlyste også besøk som den innsatte skulle motta.

Samtidig tyder våre funn på at fengselet vurderte og håndterte hver enkelt hendelse for seg, og i for liten grad tok hensyn til at så omfattende isolasjon over tid er svært belastende og kan være skadelig for innsatte. Det var ingen spor av at fengselet vurderte betydningen av den samlede isolasjonen, verken ved beslutning om å bruke sikkerhetscelle eller ved vurderingene underveis. Også i disse sakene fant vi at det kunne gå flere døgn mellom hver gang det var dokumentert en vurdering av om innsatte kunne komme ut fra sikkerhetscelle. De vurderingene som var dokumentert var ofte av lav kvalitet (se kapittel 5 *Vurdering av opprettholdelse eller opphør av sikkerhetscelle*).

I ett tilfelle ble spørsmålet om opprettholdelse av sikkerhetscelleplasseringen behandlet av Kriminalomsorgen region øst. Det var den innsattes andre sikkerhetscelleopphold på én uke, med utelukkelse fra fellesskap i perioden mellom oppholdene. Regionen opprettholdt plasseringen utover tre døgn, men heller ikke regionen vurderte den forutgående sikkerhetscelleplasseringen, perioden med utelukkelse eller andre personlige forhold hos innsatte.

Vi fant ikke tegn på at fengselet tilbød flere isolasjonsreduserende tiltak under oppholdene på sikkerhetscelle til denne gruppen innsatte, selv om det lengste forløpet var over fire døgn på sikkerhetscelle (se kapittel 4.4 *Forebygging av isolasjonsskader*).

Fengselet manglet en overordnet strategi eller plan for hvordan de kunne møte eller håndtere slike innsatte, uten at bruk av sikkerhetscelle ble nødvendig. De planene som forelå, handlet i stor grad om hvilken makt som skulle brukes, ikke om hvordan de kunne unngå situasjoner der makt var nødvendig (se kapittel 7.4 *Evaluering av tidligere plasseringer på sikkerhetscelle*).

Ved gjentagende negativ adferd fra innsatte har fengselet et ansvar for å forsøke å bryte den negative dynamikken. Sivilombudet er imidlertid bekymret for at fengselets gjentagende bruk av sikkerhetscelle og utelukkelse i større grad bidro til nye hendelser fra innsatte enn til å forebygge dem. En av de innsatte fortalte selv om opplevelsen av en slik negativ spiral som følge

isolasjonsskader. Helseavdelingen ba uttrykkelig fengselet om å ikke flytte en annen selvskadende innsatt vekk fra fellesskapsavdeling, uten at fengselet etterkom anbefalingen.

Samlet understreker Sivilombudet at den gjentatte og omfattende bruken av inngripende isolasjon overfor enkelte innsatte medfører en klar risiko for krenkelse av forbudet mot umenneskelig og nedverdigende behandling. Fengselet har ansvar for å sikre at det arbeides systematisk for å redusere bruken av inngripende tvang.

Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig og nedverdigende behandling

13. Fengselet bør iverksette særlige tiltak for å forebygge langvarig og gjentatt bruk av sikkerhetscelle.

7 Forebygge bruk av sikkerhetscelle

7.1 Inngripende tvangstiltak bør forebygges

Bruk av sikkerhetscelle innebærer risiko for krenkelse av forbudet mot tortur og umenneskelig og nedverdigende behandling. Det er derfor viktig at fengslene jobber langsiktig for å forebygge situasjoner som kan gjøre bruk av sikkerhetscelle aktuelt.

Det er vanskelig å si noe sikkert om hva som kan forebygge konflikter, aggresjon og situasjoner som ender i voldsutøvelse. Forskning fra ulike sektorer kan likevel bidra til å peke på noen viktige forhold.

7.2 Kommunikasjon og konfliktforebygging

Opplæring i teknikker for å forebygge og løse konflikter er viktig som ledd i et arbeid for å forebygge bruk av tvangsmidler. Dette fremheves både i Mandelareglene, av FNs spesialrapportør mot tortur og av CPT etter besøket til Norge i 2024.[55] Når en innsatt har uønsket atferd oppfattes det ofte som en ordensutfordring som må korrigeres. En innsatt som har et høyt stressnivå kan imidlertid være lite mottakelig for korreksjon, og grensesetting fra en betjent kan derfor eskalere situasjonen i stedet for å løse den. En rolig og lyttende tilnærming, med anerkjennelse av innsattes syn, vil derimot kunne bidra til å dempe både innsattes stress og situasjonen.[56]

I det mottatte materialet så vi eksempler på at ansatte snakket med innsatte på en måte som roet ned situasjonen. Flere ansatte pekte også på kommunikasjon som sentralt tiltak for å hindre bruk av sikkerhetscelle. Dette ble samtidig ofte satt i sammenheng med at innsatte måtte samarbeide med betjentene og «følge ordre».

Vi så flere eksempler på at innsatte i vanskelige situasjoner ble møtt med kommunikasjon og makt som fremstod lite egnet til å roe ned situasjon og forebygge bruk av tvang. En innsatt som nylig hadde vært på sikkerhetscelle etter å ha skadet seg selv og gjort ødeleggelser på cella, ble møtt av en betjent som sa at fengselet til nå hadde forsøkt «den snille måten», men at de «godt kunne skru opp temperaturen». Betjenten skrev i rapporten at innsatte så redd tilbake på ham. I andre tilfeller fremgår det av rapportene at en betjent ropte «dette slipper du faen ikke unna med» og «slutt og oppfør deg som en idiot» til en innsatt som blant annet selvskadet. Vi så også eksempler på at en suicidal innsatt fikk beskjed om at han ville bli isolert dersom han ikke ønsket å snakke med avdelingsleder, en selvskadende innsatt som umiddelbart ble konfrontert med et fremtidig erstatningskrav etter å ha ødelagt en gjenstand på cella og betjenter som forsøkte å «irettesette oppførselen» til en innsatt som var plassert i sikkerhetsseng.

[55] Mandelareglene, regel 38.1 og 76 c; FNs spesialrapportør mot tortur, årsrapport til FNs generalforsamling, 9. august 2013, A/68/295, avsnitt 57; CPT, rapport etter besøk til Norge 2024, CPT/Inf (2025)3, avsnitt 85. Se også Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the Nelson Mandela Rules, side 79.
[56] Fransson, E., Gaarder, S. og Lundeberg I.R. (Red.). (2025). *Barn, unge og straffegjennomføring*. Cappelen Damm Forskning. Side 301, 303 og 308. Se også Helsedirektoratet (2021). Nasjonale faglige råd for forebygging av tvang i psykisk helsevern for voksne, del 3 [nettdokument]. (Siste faglige endring 14. desember 2021, lest 31. mars 2025). Tilgjengelig fra https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/tvang-forebygging-av-tvang-i-psykisk-helsevern-for-voksne

Trygge sosiale relasjoner kan i seg selv bidra positivt med å regulere innsattes stressnivå.[57] Kjennskap til innsatte kan i tillegg gjøre det lettere for ansatte å vurdere og forstå innsattes atferd.[58] Flere ansatte understreket betydningen av relasjoner til de innsatte for å hindre eller begrense hendelser. Flertallet av de ansatte hadde likevel lav bevissthet om at personlige forhold hos den innsatte kunne ha betydning for å forebygge hendelser som kan lede til inngripende maktbruk (se også kapittel 3.4 *Inngrepet må være forholdsmessig*). Særlig én hendelse som gjaldt en innsatt som slet traumer, men der de ansatte tolket dette som aggresjon, viste viktigheten av slik kunnskap om enkeltinnsatte. Ansattes mulighet til å enkelt finne relevant informasjon om innsatte var begrenset, og aktiviseringsteamet ble ikke spurt om sin kjennskap til innsatte i forbindelse med situasjoner eller som ledd i å forebygge nye hendelser.

Også underveis i et opphold på sikkerhetscelle kan ansattes kommunikasjon være viktig for å unngå unødvendig maktbruk. Mange samtaler foregår gjennom luke i celledør. Fengselet bør være oppmerksom på at det kan bidra til utrygghet å ikke kunne se kroppsspråket til den man snakker med.[59] Vi fant videre blant annet eksempler på at en innsatt ble nektet mat og drikke fordi han ikke ville levere tilbake pappkrus. Fengselet har et særlig ansvar for å legge til rette for en respektfull kommunikasjon, og denne type handlinger kan for innsatte handle om å ivareta egen verdighet.[60]

Sivilombudet er samlet sett bekymret for at fengselets tilnærming til innsatte i krise i noen tilfeller bidrar til tvangsbruk som ellers ikke ville vært nødvendig.

7.3 Fellesskap og meningsfulle aktiviteter

God tilgang til fellesskap, trening og meningsfulle aktiviteter kan redusere både frustrasjon og psykisk uhelse.[61] Generelt vil alle tiltak for å redusere avmakt hos innsatte kunne ha aggresjonsdempende effekt.[62] Funn fra intervjuer underbygger at innsattes tilgang til fellesskap, trening og andre aktiviteter var av betydning for å unngå situasjoner som kunne lede til inngripende maktbruk. Flere viste blant annet til at fengselets aktiviseringsteam kunne tilby innsatte aktiviteter og samtaler og på den måten forebygge negative hendelser, og dermed også bruk av sikkerhetscelle.

Både innsatte og ansatte viste til betjentenes mulighet til å bruke tid med de innsatte. En innsatt beskrev at i situasjoner der han hadde det vanskelig, ønsket han at noen var i rommet sammen med han, ikke at han ble låst inn og sett på gjennom luka i celledøra hver halvtime. Samtidig hadde

[57] Nordanger, D. Ø., Braarud, H. C. (2014). *Regulering som nøkkelbegrep og toleransevinduet som modell i en ny traumepsykologi*. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 51(7), 530-536. "https://doi.org/10.52734/

[58] Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the Nelson Mandela Rules, side 79.

[59] Fransson, E., Gaarder, S. og Lundeberg I.R. (Red.). (2025). *Barn, unge og straffegjennomføring*. Cappelen Damm Forskning. Side 305

[60] Fransson, E., Gaarder, S. og Lundeberg I.R. (Red.). (2025). *Barn, unge og straffegjennomføring*. Cappelen Damm Forskning. Side 288

[61] Se for eksempel Recommendation CM/Rec(2025)2 of the Committee of Ministers to member States regarding the promotion of the mental health of prisoners and probationers and the management of their mental disorders, artikkel 15 og Helsedirektoratet (2021). Nasjonale faglige råd for forebygging av tvang i psykisk helsevern for voksne, del 3 [nettdokument]. (Siste faglige endring 14. desember 2021, lest 31. mars 2025). Tilgjengelig fra https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/tvang-forebygging-av-tvang-i-psykisk-helsevern-for-voksne

[62] Lillevik, O.G. og Øien, L. (2024). *Miljøterapeutisk arbeid i møte med vold og aggresjon.* Gyldendal. Side 10.

fengselet utfordringer med bemanningen. Flere beskrev at det var for få ansatte på jobb. Det gjorde at betjentene ikke hadde tid nok til å ivareta innsatte, og dette kunne skape frustrasjon og aggresjon.

7.4 Evaluering av tidligere plasseringer på sikkerhetscelle

I tilfeller med omfattende og gjentagende bruk av tvang og makt, er det særlig viktig at fengselet gjennomgår og evaluerer hendelsene for å redusere risikoen for at ny maktbruk blir nødvendig. Dette er ikke det samme som en debrief for ansatte, men skal ha et større fokus på læring og på å gjennomgå forhold som også ligger forut for den akutte hendelsen.

Møteplasser som legger til rette for at ansatte kan diskutere og kritisk gjennomgå hendelser der det er brukt inngripende makt som sikkerhetscelle, er et viktig forebyggende tiltak. Jevnlige diskusjoner vil kunne bidra til å øke kunnskapen og sikre en felles forståelse av de strenge vilkårene for å bruke sikkerhetscelle. Det vil også være viktig for å styrke bevisstheten om den skaderisikoen tiltaket innebærer for de innsatte.

Ullersmo fengsel hadde ikke tilstrekkelige evalueringer av sikkerhetscelleplasseringene. Det var særlig bekymringsfullt at vi ikke fant noen evalueringer eller interne gjennomganger ved langvarige eller gjentatte plasseringer (se kapittel 6 *Sikkerhetscelleopphold med særlig høy risiko for umenneskelig eller nedverdigende behandling*).

Ettersamtale med den som er blitt utsatt for tvangsmidler kan gi både innsatte og fengselet grunnlag for læring, og de er anbefalt av CPT.[63] Innen psykisk helsevern er ordningen lovregulert, og undersøkelser viser at slike samtaler kan bidra til å gi ansatte bedre kjennskap til pasienten og øke den etiske refleksjonen om bruk av tvang.[64] Fengselet hadde ikke et system for å gjennomføre ettersamtaler der innsatte kunne fortelle om sin opplevelse av hendelsen og oppholdet på sikkerhetscelle, og om hva som kunne bidra til å redusere risikoen for fremtidig bruk av tvang.

Forebygge bruk av sikkerhetscelle

14. Fengselet bør styrke sitt arbeid med å evaluere og forebygge bruk av sikkerhetscelle, og involvere innsatte i dette arbeidet.

[63] Lillevik, O.G. og Øien, L. (2024). *Miljøterapeutisk arbeid i møte med vold og aggresjon.* Gyldendtal. Side 144–146; CPT, rapport etter besøk til Spania 2018, CPT/Inf(2020)5, avsnitt 53.
[64] Lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern § 4-2 tredje ledd; Hammervold, U. E., Norvoll, R., Vevatne, K. og Sagvaag, H. (2020) *Post-incident reviews – a gift to the Ward or just another procedure? Care providers' experiences and considerations regarding post-incident reviews after restraint in mental health services. A qualitative study,* BMC Healt Serv Res 20, 499. https://doi.org/10.1186/s12913-020-05370-8

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
E-post: postmottak@sivilombudet.no
www.sivilombudet.no

Foto: Sivilombudet